

θεωροῦμεν ἀπαραίτητον πολλὰι πολλῶν ἐργασίαι νὰ μὴ παροραθῶσι χρησιμοποιοῦμεναι ὡς ἀρνητικὸν ἀναδρομικὸν φῶς διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ λανθάνοντος ἐν τῷ προκειμένῳ ἐνδοτέρου πνεύματος, τῆς ἐνδοτέρας τεχνικῆς καὶ τοῦ ὄλου αὐτοῦ μηχανισμοῦ. Ἐπὶ τούτοις φρονοῦμεν, ὅτι, ἐφ' ὅσον δὲν τεθῆ ἡ ὀρθὴ βάσις, πᾶσα ἀξιέπαινος σχετικὴ προσπάθεια, μένουσα ἐπὶ πολὺ ὡς προσπάθεια, θὰ διέλθῃ πολλοὺς σταθμοὺς καὶ στάδια, ἕως οὗ ἀποδώσῃ τοὺς πραγματικοὺς καρπούς. Ἐφ' ᾧ, ἐὰν μικρὰ ἢ μεγάλη δόσις πυρρῶνισμοῦ ἐνδείκνυται ὡς ἀσφαλῆς καὶ βέβαιος οἶαξ εἰς ἐρεῦνας ἐπὶ δαιδαλωδῶν πεδίων ἔλλειψι τοῦ σωτηρίου μίτου, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὸ τοιοῦτον πνεῦμα, εἴπερ ποτε, τὰ μάλιστα ἐπιβάλλεται.

Εὐχόμεθα ὀλοψύχως ἀπόλυτον ἐπιτυχίαν καὶ εὐχαριστοῦμεν εὐγνωμόνως τοὺς κ. κ. Hoëg, Tillyard καὶ Wellesz, θὰ ἐπαναλάβωμεν δὲ ἐνθουσιωδῶς τὰς εὐχαριστίας ἡμῶν ἐπὶ τῇ ἀποτελέσει τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἀναληφθέντος ἔργου, ἣτις ὑπῆρξε πάντοτε διακαῆς ἡμῶν καὶ ὄχι δευτέρας μοίρας πόθοις καὶ ἰδεῶδες.

Σάμος - Βαθύ.

EMM. BAMBOYΔAKHΣ

Ἀρχιμανδρίτου Καλλίστου Μηλιαρά, Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ τὰ ἐπ' αὐτῶν δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τόμος Α' 1928, σελ. 534. — Τόμος Β', 1933, σελ. ιβ' + 903. Ἐν Ἱεροσολύμοις, τύποις Ι. Κοινῶ, τοῦ Π. Τάφου.

Ὁ καὶ ἐξ ἄλλων ἔργων γνωστὸς ἔγκριτος ἀγιοταφίτης Ἀρχιμ. Κάλλιστος, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διευθυντῆς τῆς «Νέας Σιών», διὰ τοῦ διτόμου του τούτου ἔργου ἀνέλαβε λίαν ἐργώδη ἄθλον: νὰ ἐκθέσῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἁγίων Τόπων τῆς Παλαιστίνης, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν καὶ τῆς σχετικῆς ἀπεράντου φιλολογίας, διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῆς ἀντικειμενικῆς τῶν διαφορῶν αὐτῆς φάσεων ἐρεῦνης πρῶτον μὲν πόσον μεμαρτυρημένα εἶνε τὰ ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκνημάτων τοῦ Χριστιανισμοῦ δίκαια τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, δεύτερον δὲ ὅτι ἄνευ τῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἀγῶνων οὐδὲ ἴχνος ὀρθοδοξίας θὰ ἐσφίξετο σήμερον ἐν Παλαιστίνῃ. Διότι ἡ ἱστορία τῶν Ἁγίων τόπων εἶνε αὐτὸ τοῦτο ἐξιστόρησις τῶν ἀτρύτων μόχθων τῆς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος καὶ τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἱερῶν προσκνημάτων τῆς Ἁγίας Γῆς. Καὶ ὁ μὲν Α' τόμος περιλαμβάνει εἰς κεφάλαια ἐξ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἁγίων Τόπων ἀπὸ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἰδρύσεως τῶν πρώτων ἐκκλησιῶν πρὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Σελῆμ καταλήψεως τῆς Ἱερουσαλήμ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ εἰς δέκα

κεφάλαια ἐκτίθενται αἱ περαιτέρω τύχαι αὐτῶν ὑπὸ τοὺς σουλτάνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς τελευταίας τοῦ Πατριάρχου Γερασίμου (1897).

Ἡ διαπραγμάτευσις τοῦ θέματος καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν εὐρύτητα ἐγένετο ὁμολογουμένως μετὰ πάσης ἱστορικῆς εὐσυνειδησίας. Ὁ σ. ἐδέησε νὰ μελετήσῃ πληθώραν πρώτων πηγῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων κατέχουσιν ἐξέχουσαν θέσιν τὰ παντοῖα ὁδοιορικά, τὰ προσκνητάρια, αἱ χρονογραφαί, αἱ περιγραφαί, τὰ χρυσοβούλλα, τὰ τυπικά, τὰ μηνολόγια, τὰ κανονάρια καὶ τὰ παντοῖα παλαισινὰ ἀνάλεκτα, νὰ συμβουλευθῇ δὲ καὶ τὴν πλουσίαν ξένην φιλολογίαν τῶν βοηθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιάζουσιν σπουδαιότητα κέκτηνται τὰ τῆς ρωσικῆς παλαισινῆς φιλολογίας, ἧς τὰ πρωτότυπα ἠρῆυνησε μετὰ πολλῆς προσοχῆς ὡς κάτοχος τῆς ρωσικῆς γλώσσης. Οὕτω ἐκ τῆς ἐμπεριστατωμένης ἀνακρίσεως τῶν τυχῶν τῶν Ἁγίων Τόπων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἱερῶν προσκνημάτων συνάγεται πόσον μεγάλοι καὶ ἀναντίρρητοι ὑπῆρξαν αἱ πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῆ ὑπηρεσίαι τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου, ὅστις—ὡς χαρακτηριστικῶς ἀποφαίνεται Ρώσος ἀκαδημαϊκὸς καθηγητῆς, ὁ Β. Πρωτοπόποφ—«ἄνευ στρατοῦ, ἄνευ στόλου, ἄνευ ἐπισήμου διπλωματίας, ἀποκλειστικῶς διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ δραστηριότητος καὶ ἰκανότητος κατῴρθωσε νὰ διασώσῃ διὰ τὴν ὀρθοδοξίαν οὐκ ὀλίγα προσκνημάτα, ὑποκείμενα εἰς διαρκεῖς καὶ πείσμονας συμμαχικὰς ἐπιθέσεις ὀλοκλήρων λαῶν, καὶ δὴ κεκτημένων τὰ ἀναγκαῖα μέσα, διπλωματίαν καὶ στρατιωτικὴν δύναμιν». Ἐντεῦθεν τὰ ἐπὶ τῶν Ἁγίων τόπων δικαιώματα «τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Ρωμαίων» ἐσεβάσθησαν ὅ τε κατὰ τὸν 5' αἰ. κατακτῆσας τὰ Ἱεροσόλυμα χαλίφης τῶν Ἀράβων Ὁμάρ Χαττάμπ καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, καὶ ὁ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα καταλύσας τὸ κράτος τῶν Μαμελούκων καὶ ἐν θριάμβῳ εἰσελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα σουλτάνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Σελὴμ Α', ἀδιστάκτως χορηγήσας εἰς τὸν Πατριάρχην τῶν ὀρθοδόξων Ρωμαίων Δωρόθειον βεβαιωτικὸν τῶν ὑπὸ τῶν προτέρων μωαμεθανικῶν δυναστειῶν δοθέντων ὀρισμῶν περὶ τῶν ἐπὶ τῶν ἱερῶν προσκνημάτων δικαίων των. Εἶνε κυριολεκτικῶς ἀνεκδιήγητοι οἱ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῶν προσκνημάτων ἀγῶνες τῶν πρωθιεραρχῶν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἀγιοταφτικῆς Ἀδελφότητος, καθ' ὅλον τὸ μακρὸν διάστημα τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἠναγκασμένον νὰ ἀντεπεξέρχωνται κατὰ τῶν ἀρπακτικῶν διαθέσεων τῶν Λατίνων καὶ τῶν Ἀρμενίων, δὲν εἶνε δ' ὑπερβολικὸς ὁ τοῦ σ. διιχυρισμὸς, ὅτι «ἐὰν ἡ ὀρθόδοξος πίστις δὲν ἐξέλιπεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γῆ, ἐὰν πολλοὶ ἱεροὶ τόποι τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ πάσης τῆς Παλαιστίνης καὶ νῦν κατέχωνται ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων, τοῦτο καθ' ἔξοχὴν ὀφείλεται εἰς τὴν Ἀγιοταφτικὴν Ἀδελφότητα ἔχουσαν ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς πατριάρχας ὡς ἠγουμένους αὐτῆς.»

Λαμβανομένης ὑπ' ὅσιν τῆς μεγίστης σπουδαιότητος τῶν Ἁγίων Τόπων δι' ὅλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, εὐεξήγητον τυγχάνει ὅτι ἀνέκαθεν οὕτοι ὑπῆρξαν τὸ καθ' ἔξοχὴν ἀντικείμενον τῆς εὐσεβείας, τῆς προσοχῆς, τοῦ ἐνδια-

φέροντος καὶ τοῦ θαυμασμοῦ του. Ὅλος ἰδιάζουσας ὁμως σημασίαν κέκτηνται οἱ Ἅγιοι Τόποι διὰ τὴν ἑλληνικὴν ὀρθοδοξίαν, διότι ἡ ἱστορία τῶν περιπετειῶν τῶν ἱερῶν προσκνημάτων καὶ τοῦ Ἁγίου Τάφου ἀποκαλύπτει τὴν προνομιῶχον ἐν αὐτοῖς θέσιν τοῦ ἡμετέρου Γένους. Ἡ ἐξιστόρησις τῶν περιπετειῶν τούτων ἐν τοῖς ὑπ' ὄψει δυοῖς τούτοις τόμοις τοῦ ἀρχιμανδρ. Καλλίστου ἀπετέλεσεν ἔργον μακρᾶς πνοῆς, διὰ τὸ ὅποιον εἶνε ἄξιος πολλῆς εὐγνωμοσύνης ὁ φιλοπονώτατος ἔγκριτος ἀγιοταφίτης. Τὸ ἔργον του τοῦτο καὶ ἡ πρὸ ἐτῶν ἐκδοθεῖσα ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου συναποτελοῦσι τὴν φωτεινὴν νεφέλην, ἣτις φωτίζει καὶ τὴν σημερινὴν τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας ἰδιάζουσας ἐν Παλαιστίνῃ θέσιν καὶ τὴν μέλλουσας αὐτῆς ὑψηλὴν ἀποστολήν.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ

Monumenti Veneti dell'isola di Creta, ricerche e descrizioni fatte dal dottor Giuseppe Gerola per incarico del R. Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti. Volume quarto, Venezia MCMXXXII-X, 4° p. 626 + tav. 5.

Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον τὸ Ἰταλικὸν Βασιλικὸν Ἰνστιτοῦτον τῆς Ἐνετίας ἐξέδωκε τὸν ἥμισυ γνωστὸν ἐν Ἑλλάδι τελευταῖον τόμον τοῦ μνημειώδους διὰ τὴν βυζαντιακὴν καὶ ἐνετικὴν Κρήτην ἔργου τοῦ δρ. Ἰωσήφ Γκερόλα. Ὁ τόμος ἀνεμένετο πρὸ πολλοῦ διὰ τὰς ἐν αὐτῷ Χριστιανικὰς Ἐπιγραφάς, corpus συμπληροῦν τὸ δημοσίευμα τοῦ ἀειμνήστου Στεφ. Ξανθοῦδίδου.

Τὸ ἀρτίως ἐκδομένον τοῦτο βιβλίον διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζονται τὰ ὑδραυλικὰ τῶν ἐνετῶν ἐν Κρήτῃ ἔργα, ὅσα καὶ σήμερον σφάζονται (Opere idrauliche). Εἰς τὸ δεύτερον ὑπὸ τὸν τίτλον *Appendici* ἐξετάζονται δύο σπουδαιότατα διὰ τὴν Κρήτην θέματα. Τὸ ἐν τῶν ἀραλδικῶν μνημείων (*monumenti araldici*) καὶ τὸ ἕτερον τῶν ἐπιγραφῶν (*le iscrizioni*).

Ὁ Gerola καὶ ἄλλοτε ἔγραψε περὶ κρητικῶν οἰκοσῆμων καὶ τώρα δημοσιεῖ ὅσα συνήντησεν ἐπὶ μνημείων κρητικῶν, προσπαθῶν νὰ τὰ συσχετίσῃ καὶ νὰ τὰποδώσῃ εἰς τὰς οἰκογενείας εἰς ἃς ἀνήκον· εἰς τὸ πρᾶγμα εὐκολύνεται ἐκ τοῦ ὅτι χρησιμοποιεῖ καὶ ἄλλας καὶ ἀρχαϊκὰς πηγὰς. Μόλον τοῦτο παραμένουν πολλὰ τὰ σκοτεινὰ ἀκόμη καὶ δυσδιάκριτα. Τὰ ἐπὶ λίθων γεγλυμμένα οἰκόσημα δὲν δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν πάντοτε μετ' ἴσης εὐκολίας πρὸς τὰ κερχισμένα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ λείπουν ἀπ' αὐτὰ τὰ διακριτικὰ χρώματα.